

УДК 351.86:930“1939–1959”

З. Гонтар

**РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ
КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (1939 – 1959 рр.)**

Розкрито роль органів державного управління у кадровому забезпеченні пожежної охорони західних областей України у період становлення радянської влади в регіоні у 1939 – 1959 рр. Висвітлено основні напрямки підготовки кадрів для пожежної служби цих областей.

Ключові слова: західні області УРСР, РНК СРСР, ГУПО НКВС СРСР, пожежно-технічні курси, школи і училища, ВНЗ МВС СРСР.

На будь-якому етапі функціонування суспільства одним із найважливіших факторів його розвитку та прогресивного поступу була і залишається кадрова політика, яка визначає основний зміст і особливості усіх видів соціального управління в державі. Virішення кадрового питання мало виняткове значення і для забезпечення пожежної безпеки в західних областях України у період становлення радянської влади в регіоні.

Окремі питання цієї проблеми відображено у працях В. Абрамова, В. Виноградова, В. Голубева, Г. Кучера, В. Назина, Ф. Обухова, Г. Смирнова, М. Тарасова-Агалакова, А. Томіленка, Л. Усатенка, М. Щаблова, присвячених дослідженню історії пожежної охорони в СРСР, але спеціальні дослідження питання вирішення кадрового забезпечення пожежництва західного регіону України у 1939 – 1959 рр. відсутні. Метою статті є з'ясування ролі органів державного управління щодо кадрового забезпечення пожежної охорони в західних областях УРСР у визначений період.

Із приєднанням Західної України до складу УРСР молодший начальницький склад для місцевої пожежно-рятувальної служби (далі – ПРС) упродовж 1939 – 1941 рр. переважно готували у Києві, де діяли дві пожежно-технічні школи і пожежно-технічне училище. Важливо зазначити, що постановою РНК СРСР всі навчальні пожежно-технічні заклади переводились на державний бюджет, що дало можливість вдосконалювати їх навчальну базу [1]. У структурі НКВС було відкрито 20 шкіл із підготовки начальницького складу, ще 46 шкіл для підготовки молодших командирів. Десятки цих випускників отримали скерування на службу в західні області України.

Для рядового складу вогнеборців Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівенської і Станіславської областей була організована початкова підготовка за місцем проходження служби. У період початкової підготовки вони вивчали організацію служби в пожежних частинах, основи пожежної профілактики, пожежно-технічне озброєння, проходили пожежно-стройову і пожежно-тактичну підготовку. Ще одна підготовка пожежників у караулах мала за мету:

– безперервно поповнювати їх знання та практичні навички із попередження і гасіння пожеж, організація служби і експлуатація пожежної техніки;

– тренування у правильній, чіткій і злагодженій роботі відділень і караулів з пожежно-технічним обладнанням для забезпечення успішних дій із гасіння пожеж у складних умовах;

– виховувати пильність, дисциплінованість, сміливість та ініціативу; вдосконалювати методичні знання і навички начальницького складу по керівництву підрозділами на пожежах і під час проведення навчання занять.

У процесі цієї підготовки відбувалось подальше поглибленіше вивчення організації пожежної охорони, пожежної профілактики, пожежно-технічного обладнання, вдосконалювалась пожежно-тактична підготовка особового складу [2].

Підготовка молодших командирів пожежної охорони здійснювалась також у Ленінградському пожежно-технічному училищі, а на базі відділення Інституту інженерів комунального будівництва почав діяти факультет інженерів протипожежної оборони, який був підпорядкований ГУПО НКВС СРСР [3]. Для підготовки кадрів воєнізованої пожежної охорони у Стрільно, під Ленінградом, була відкрита спеціалізована школа № 1 імені Куйбишева при НКВС СРСР, а влітку 1941 р. її об'єднали з пожежним технікумом, пізніше вона отримала назву Ленінградська школа ВПО № 2 НКВС СРСР.

У системі Наркомату вугільної промисловості в Ростові-на-Дону діяв пожежний технікум для підготовки пожежних техніків для підприємств вугільної промисловості країни. Були відкриті пожежно-технічні школи при Наркоматі шляхів сполучення та інших відомствах. Таким чином, до 1941 р. підготовка кадрів для пожежної охорони західних областей України здійснювалась переважно через систему закладів НКВС СРСР централізовано.

1941 р. став переломним у функціонуванні пожежної охорони. Для успішного виконання поставлених перед вогнеборцями завдань ГУПО організувала роботу всіх пожежних організацій за трьома головними напрямками. Поруч із заходами щодо пожежної профілактики значну увагу було приділено організації служби в пожежних командах всіх без винятку наркоматів і відомств відповідно до наявних статутних положень. Третім напрямком була бойова підготовка від окремого вогнеборця до всіх підрозділів пожежної охорони. Важливі зміни в системі бойової підготовки частин і підрозділів пожежної охорони полягали у найбільшому наближенні навчання людей до практичних умов ведення військових дій.

Нові завдання в організації пожежної безпеки постали перед ПРС під час звільнення західноукраїнських міст від німецьких окупантів. Пожежні команди приймали активну участь у відродженні зруйнованих війною міст. Більшість пожежних депо були зруйновані, тому вогнеборцям доводилося у вільний від роботи час на громадських засадах обладнувати приміщення для ПРС. Для ліквідації пожеж у прифронтовій смузі, організації пожежної охорони ГУПО створило оперативні групи із найбільш досвідчених працівників. Часто вони були змушені вступати у боротьбу з вогнем відразу після прибуття на місця призначення. За цього їм доводилось гасити вогонь під обстрілом противника, який намагався утримувати свої позиції [4].

Вже у перші повоєнні роки для комплектування підрозділів пожежної охорони виникла потреба у кваліфікованих кадрах. Доцільно зазначити, що у бойовому розрахунку пожежних команд звільнених міст переважно відбували службу жінки і чоловіки, які через поранення не могли воювати. Питання комплектації кадрів розглядалося на спеціальній нараді секретарів обкомів КП(б)У та начальників УНКВС й УНКДВ західних областей, що відбулася 31 жовтня 1945 р. у Станіславі за участю

першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова [5]. Нове поповнення ПРС почалось формуватись з бійців прифронтових пожежних частин та місцевих жителів. Наприкінці 1945 р. у Станіславі була відкрита школа молодшого начальницького складу міської пожежної охорони. Згодом на її базі була організована школа з підготовки середнього начальницького складу. Щодо формування керівного складу з середовища місцевих вогнеборців, то треба зазначити, що репресії значних масштабів і відверта зневага до місцевого українського населення, недовіра до місцевої технічної інтелігенції, яка не влаштувала радянську владу ні кількістю, ні, що було головним, за своїм світоглядом, були визначальними рисами кадрової політики того часу [6].

Із входженням Закарпатської області до складу УРСР у жовтні 1945 р. були започатковані державні заходи щодо організації діяльності місцевої ПРС. У 13 населених пунктах області почалось формування міських пожежних команд із підпорядкуванням відділу пожежної охорони Управління внутрішніх справ Закарпатської області. Відповідно до штатного розкладу, в Ужгороді та Мукачеві вводилась 61 штатна одиниця, в інших – по 16 одиниць [7]. Від 1 липня до 1 серпня 1945 р. на службу в пожежну охорону Львівської області було прийнято 306 осіб зі складу бійців міліцейського полку та місцевих жителів [8]. Управління пожежної охорони МВС СРСР в 1946 р. прийняло “Положення про воєнізовану пожежну охорону МВС” [9]. Це сприяло подальшому зміцненню ПРС, жінки в пожежних підрозділах залишилися тільки на посадах диспетчерів.

Організація пожежної охорони вимагала значного зміцнення кадрового потенціалу, тому органи державного управління продовжили вдосконалювати систему підготовки кадрів пожежної охорони. Згідно з наказом НКВС СРСР № 448 від 28 вересня 1944 р. друга пожежно-технічна школа НКВС у Ленінграді перейшла на трьохрічний термін навчання, яке проводилось за довоєним навчальним планом пожежного технікуму. А з 1 лютого 1945 р. на його базі було відкрито курси вдосконалення командного складу для частин воєнізованої пожежної охорони з річним терміном навчання, на яких проходили підготовку і вогнеборці для західних областей України. Ці курси діяли до 1948 р. разом з підготовкою спеціалістів для армійських частин і з'єднань Червоної Армії. Курсанти проходили стажування у підрозділах пожежної охорони Ленінграда, де отримували перші практичні навички, знання і досвід роботи в командах, інспекціях та на об'єктах.

Приступили до занять і перші 239 курсантів Харківської пожежно-технічної школи, яка повернулася з евакуації із Свердловська. У 1946 р. пожежно-технічна школа Постановою Ради Міністрів СРСР № 1308-535 була перетворена у Харківське пожежно-технічне училище МВС СРСР [10]. Рішенням Управління пожежної охорони України на базі пожежної команди №1 м. Луганська була створена школа із підготовки молодшого командного складу, в якій в основному проходили навчання жінки. Школа була республіканського значення. У квітні 1944 р. відбувся перший випуск. Другий набір був з чоловіків, яких скерували із західних областей України [11].

У листопаді 1945 р. в Києві вийшов перший номер газети “Тривога” – органу Управління пожежної охорони республіки, який значну увагу почав приділяти питанням підвищення кваліфікації ПРС. У 1946 р. в Києві на базі 1-ої сержантської школи Управління пожежної охорони УМВС Київської області відкрились відновлені курси удосконалення офіцерського складу воєнізованої пожежної охорони. До них було відібрано 100 солдатів і офіцерів, здебільшого фронтовиків,

які навчалися впродовж 15 місяців (командний склад відділів пожежної охорони) або 10 місяців (спеціалісти з профілактики) [12].

Начальником курсів у грудні 1947 р. було призначено підполковника В. Дронова (з лютого 1948 р. – полковник), а його заступниками – капітана Ф. Беліка і підполковника Б. Горбатенка. До 1 лютого 1948 р. курси були забезпечені начальницько-викладацьким складом та вже за місяць розпочалися заняття. 18 квітня 1948 р. курсам вручили бойовий прапор, а 8 травня 1948 р. особовий склад вперше склав військову присягу. Перший випуск 46 слухачів відбувся в січні 1949 р. Цього ж року кількість слухачів збільшилась на 100 осіб із терміном навчання одинадцять місяців.

У липні 1951 р. на курсах змінюється профіль навчання і вони перейменовуються в Київські курси підготовки офіцерського складу воєнізованої пожежної охорони МВС СРСР. Склад курсантів тоді укомплектовувався з числа сержантів і старшин воєнізованої пожежної охорони. Випускникам після закінчення навчання присвоювалося звання “молодший лейтенант”.

Становленню і розвитку курсів сприяли своєю працею співробітники Я. Сухомлін, М. Колесніков, В. Разгільдєєв, Д. Синиця, С. Козлов, М. Кондрашов, В. Фіногенова, М. Трачук та багато інших. Особливо доцільно виокремити внесок інженер-майора Я. Щербини, який плідно поєднував викладання предметів із науковими і раціоналізаторськими розробками. Так, у 1951 р. ним була розроблена система забору і подачі води до місця пожежі за допомогою ежекторної системи, яка знайшла підтримку і високу оцінку в УПО МВС України.

Нестача пожежно-технічних кадрів у перші післявоєнні роки була частково компенсована організаційними заходами, запропонованими керівництвом пожежної охорони СРСР. Зокрема, у 1947 р., на великих промислових підприємствах створювалися пожежно-технічні комісії, на яких була покладена громадська робота із забезпечення і вдосконалення пожежної безпеки на місцях. Комісією проводились огляди протипожежного стану виробничих приміщень, контролювався протипожежний режим підприємств, відбувалась активізація і стимулювання відповідальності робітників і службовців за пожежну безпеку на робочих місцях. У житловому секторі міст контроль за дотриманням правил пожежної безпеки об'єктів покладался на відповідальних осіб (комендантів гуртожитків). Пізніше була організована підготовка й організація роботи позаштатних пожежних інспекторів на підприємствах [13].

Для покращення матеріального становища вогнеборців РНК СРСР у 1947 р. встановила 100% виплату за 15 років вислуги. Тим, хто проробив 3 роки – видавалося грошове заохочення у розмірі 3-х місячного окладу. Ці пільги існували до 1955 р. З 1952 р. офіцерському складу почали платити за звання [14].

Із метою підвищення професійної підготовки спеціалістів у 1946 р. пожежні школи були перетворені у пожежно-технічні училища. У 1948 р. у Москві на базі московського пожежно-технічного училища були відкриті вищі пожежно-технічні курси (далі – ВПТК), які викладали висококваліфіковані науково-педагогічні кадри. 22 липня 1952 р. наказом міністра внутрішніх справ СРСР С. Круглова на базі київських курсів удосконалення офіцерського складу воєнізованої пожежної охорони було утворено перше в Україні Київське пожежно-технічне училище із штатом 344 особи командно-викладацького складу та 840 курсантів, серед яких були і майбутні офіцери пожежної охорони для західних областей України [15]. Так було започатковано створення навчальних закладів нового типу в республіці.

Для розміщення корпусів пожежно-технічного училища була споруджена будівля по вул. Урицького. Начальником Київського пожежно-технічного училища призначено інженер-полковника внутрішньої служби О. Замостьєва, а його заступниками – майора внутрішньої служби В. Катуніна, підполковника внутрішньої служби С. Зеленюка та підполковника інтендантської служби Б. Донова.

Комплектування курсантського складу почали здійснювати з числа цивільної молоді віком 18 – 23 роки, з середньою і незакінченою середньою освітою, придатною за станом здоров'я, а також з лав сержантського і рядового складу воєнізованої пожежної охорони, незалежно від займаної посади, віком до 30 років і освітою не менше 8 класів. У серпні – вересні 1952 р. відбувся перший набір курсантів у складі двох дивізіонів, із терміном навчання 2 роки. Командирами дивізіонів були призначені майор внутрішньої служби С. Козлов (заступником – старший лейтенант внутрішньої служби М. Голубейко) та майор внутрішньої служби С. Загорнов (заступник – майор внутрішньої служби І. Батеньков).

1 листопада 1952 р. у курсантів розпочалися заняття, які проводили на циклах: суспільних наук (начальник – підполковник О. Ніколаєнко); пожежної тактики (начальник – майор адміністративної служби П. Платунов); пожежної профілактики (начальник – майор Я. Сухомлін); пожежної техніки (начальник – інженер-майор внутрішньої служби Я. Щербина) та загальноосвітнього (начальник – капітан М. Колесніков).

У грудні 1953 р. було створено військовий цикл, який очолив майор внутрішньої служби С. Загорнов. Серед викладачів пожежної тактики був і технік-лейтенант внутрішньої служби П. Десятников – майбутній генерал-майор внутрішньої служби, начальник ГУПО МВС України.

Одночасно при училищі продовжували діяти 11-місячні курси, які в червні 1953 р. розформували. Весь особовий склад училища 30 серпня 1953 р. склав військову присягу, а 1 жовтня розпочались заняття у курсантів нового набору з трирічним терміном навчання. У квітні 1954 р. із числа курсантів 2 курсу було відібрано 85 осіб для дострокового випуску із училища [16].

Однак найбільш складною і надалі залишалась проблема підготовки офіцерських кадрів для пожежної охорони західних областей України, тому важливе значення мало рішення Міністерства внутрішніх справ СРСР від травня 1954 р. про підготовку кадрів для ПРС у Львівському пожежно-технічному училищі, яке було створено на базі передислокованого у Львові Київського пожежно-технічного училища. Для розташування училища було надано історичну споруду у центральній частині Львова. У 1955 р. начальником училища призначено інженер-полковника внутрішньої служби Б. Колядинського. Перший випуск із училища відбувся 12 липня 1955 р. Тоді 179 випускникам присвоєно спеціальне звання технік-лейтенант внутрішньої служби. Цього ж року порядок комплектування курсантів залишився попереднім, але освіта у абітурієнтів мала бути не меншою 9 класів, а у практичних працівників віковий ценз обмежувався 26 роками.

Випускникам училища 1957 р. видали нову форму синього кольору без погонів, а знаки розпізнавання розташовувалися на петлицях. Така форма проіснувала всього рік. Усі курсанти, зараховані в училище на навчання в 1958 р., мали середню освіту.

У 1959 р. до структури училища було внесено зміни – ліквідується політвідділ, а до категорії робітників і службовців було переведено 22 особи начальницького і 6 осіб сержантського і рядового складу. Училище було

перепідпорядковано МВС України. У ньому було відкрито заочне відділення із 75 слухачами на трьох курсах.

Після передислокації до Львова особовий склад училища доклав багато зусиль, щоб реконструювати існуючі приміщення, обладнати територію та зробити їх цілком придатними для навчального процесу. У цій творчій роботі з ініціативою та ентузіазмом працювали: Я. Щербина, К. Тіпцов, І. Воробйов, М. Трачук, М. Мельничук, В. Єрмаков, Т. Калмикова, В. Буркін, А. Грачов, В. Заїкін, М. Терещук, О. Дворянцев, В. Якушев, В. Чижов, М. Хорошок та багато інших, чий імена “золотими літерами” вписані в історію училища [17].

У 1957 р. при Вищій школі МВС СРСР був відновлений факультет інженерів протипожежної техніки і безпеки, який довгий час був єдиним, а з відкриттям інших ВНЗ став провідним навчальним закладом із підготовки інженерних кадрів для пожежної охорони. На факультеті були відкриті очне та заочне навчання слухачів, перепідготовки і підвищення кваліфікації командного складу пожежної охорони. Чисельність слухачів становила: 200 на очному навчанні та 250 – на заочному. Навчання відповідно проходило 4 і 5 років. Випускникам присвоювалась кваліфікація інженер протипожежної техніки та безпеки. На навчання приймалися особи командного складу, які закінчили пожежно-технічні училища і мали стаж практичної діяльності не менше трьох років.

Особлива необхідність виникла в підготовці районних пожежних інспекторів і працівників інспекцій – важливої ланки для пожежної охорони в сільській місцевості. Певну роль, за цього, відіграли короткотермінові курси районних пожежних інспекторів, організовані в усіх областях України.

Загалом, наприкінці 50-х рр. у СРСР була вибудована мережа пожежно-технічних навчальних закладів. Шість пожежно-технічних училищ (в Ленінграді, Свердловську, Харкові, Львові, Іванові та Іркутську) готували пожежних спеціалістів середньої кваліфікації. При училищах були відкриті заочні відділення. У деяких містах створювалися пожежні технікуми. На базі вищих пожежно-технічних курсів у 1957 р. був відкритий факультет інженерів протипожежної техніки і безпеки, який увійшов до складу Вищої школи МВС СРСР. У 1960 р. відбувся перший випуск інженерів протипожежної техніки і безпеки. З того часу кожний рік Вища школа МВС почала випускати для пожежної охорони добре підготовлених для практичної роботи інженерів. За кожні два роки для пожежної охорони факультет випускав інженерів більше, ніж за весь час свого існування (1933 – 1946 рр.) колишній факультет інженерів протипожежної охорони. У Вищій школі МВС почали готувати і науково-педагогічні кадри для пожежно-технічних училищ [18].

Така організаторська діяльність органів державного управління дозволила за короткий термін забезпечити кваліфікованими офіцерськими кадрами керівний склад гарнізонів протипожежної охорони західних областей України.

Література

1. Сенчук О. Л. Организационно-правовые основы функционирования органов противопожарной безопасности в 1918 – 1941 г. / О. Л. Сенчук // Профессионал [Текст] : науч.-метод. журн. — Вип. 3 (13). — Белгород : Изд-во Белг. гос. ун-та, 2009. — С. 123—127.
2. Щаблов Н. Н. Творцы огнеборцев. Страницы истории [Текст] : монографія / Н. Н. Щаблов, В. Н. Виноградов. — СПб. : Институт Государственной противопожарной службы МЧС России, 2003. — 285 с.

3. Логвинов Ф. Л. Ленинградское пожарно-техническое училище 1906 – 1986. Исторический очерк [Текст] / Ф. Л. Логвинов. — Ленинград : В ПТШ МВД СССР, 1986. — 148 с.
4. Абрамов В. А. История пожарной охраны [Текст] : кратк. курс / В. А. Абрамов, Ю. М. Глуховенко, В. Ф. Сметанин. — М. : АГПС МЧС РФ, 2005. — 268 с.
5. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2417, арк. 2.
6. Гарань О. В. Проблеми формування національних кадрів у західних областях УРСР у другій половині 40 – 50-х роках / О. В. Гарань // Український історичний журнал [Текст]. — 1989. — № 10. — С. 55—65.
7. Історія пожежно-рятувальної служби Закарпаття [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.zk.mns.gov.ua / content / history.html](http://www.zk.mns.gov.ua/content/history.html).
8. Билас И. Г. Органы советской милиции западных областей Украинской ССР в 1939 – 1945 гг. Организационно-правовые аспекты управления и деятельности [Текст] : монография / И. Г. Билас. — Львов : ЛГУ, 1987. — 369 с.
9. Михайленко П. П. Історія міліції України у документах і матеріалах [Текст] : у 3 т. Т. 3: 1946 – 1990 / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. — К. : Генеза, 2000. — 616 с.
10. Академії пожежної безпеки України 75 років. Спогади випускників різних років [Текст] / уклад.: П. П. Ключ, В. Г. Павлюх ; за заг. ред. А. О. Росохи. — Х. : АПБУ, 2003. — С. 54.
11. Смирнов Г. В. Историческая хроника пожарной охраны Луганска [Текст] : монография / Г. В. Смирнов. — Луганск : Лугань, 1996. — 416 с.
12. Вовчаста Н. Я. Ретроспективний аналіз утворення й розвитку системи підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби в Україні / Н. Я. Вовчаста // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту [Текст] / за ред. проф. Єрмакова С. С. — Х. : ХДАДМ, 2007. — С. 30.
13. Голубев С. Г. Пожарное дело в СССР [Текст] : монография / С. Г. Голубев, Ф. Б. Зильерштейн, П. С. Савельев. — М. : Стройиздат, 1968. — 306 с.
14. Стащенко С. І. Організація служби і підготовки в Державній пожежній охороні [Текст] : зб. лекц. / С. І. Стащенко, С. П. Тараненко, Б. Б. Григор'ян. — Черкаси : ЧПБ, 2002. — 84 с.
15. Вовчаста Н. Я. Ретроспективний аналіз утворення й розвитку системи підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби в Україні... — С. 31.
16. Історичні віхи нашого навчального закладу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.lipb.lviv.ua/history.
17. Там само.
18. Сенчук О. Л. Система образовательных учреждений подготовки специалистов в области пожарного дела / О. Л. Сенчук // Правда истории : сб. науч. ст. — Вып. 5 / под. ред. А. В. Третьякова [Текст]. — Курск : Изд-во Курского государственного университета, 2007. — С. 137—140.

Z. Hontar

**THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN STAFFING
OF FIRE SERVICE IN WESTERN REGIONS
OF UKRAINE (1939 – 1959)**

The role of state authorities in staffing of fire service in Western Ukraine in the period of Soviet power in the region in 1939 - 1959 is revealed. The basic areas of staff training for fire service are highlighted.

Key words: Western regions of the USSR, SNK, HUPO NKVD, fire engineering courses, schools and colleges, universities of the USSR.